

**Letno srečanje ENOC (European Network for Ombudspersons for Children)
Oktober 2004**

POROČILO O DELU

1. SPLOŠNO

V Republiki Sloveniji nimamo samostojnega varuha za pravice otrok, ampak je znotraj strokovne službe varuha človekovih pravic organizirana posebna strokovna skupina za otrokove pravice (tri uslužbenke), ki jo vodi in koordinira varuhov namestnik, imenovan v Državnem zboru. Področje je specifično in zahteva poseben način dela, kar se kaže v ciljih in nalogah skupine, ki pa ostajajo v okviru varuhovih zakonskih pristojnosti in pooblastil; obsega zlasti naslednje naloge:

- spremljanje in uveljavljanje Konvencije o otrokovih pravicah,
- spodbujanje pozitivnega odnosa do pravic otrok na državni in lokalni ravni, v politiki in civilni družbi,
- predlaganje pozitivnih sprememb v zakonodaji, politiki in praksi,
- razvijanje neposredne povezave z otroki in mladimi za izražanje njihovih mnenj, stališč ter spodbujanje oblasti in javnosti k upoštevanju njihovih mnenj.

Ob spremljanju problematike na področju otrokovih pravic in obravnavanju konkretnih pobud ugotavljamo predvsem težave pri prenosu zakonskih norm (tudi določil KOP) v prakso. Ob tem se otrok največkrat ne obravnava celostno, ampak kot objekt varstva in "razdeljen" po posameznih resorjih. Zato nastaja veliko nejasnosti glede aktivne udeležbe otroka v postopkih in težave v primerih, ko je za hitro in učinkovito ukrepanje nujno interdisciplinarno in medresorsko sodelovanje.

V okviru splošne problematike smo obravnavali spoštovanje pravic nekaterih posebej ranljivih skupin:

- otroci razvezanih staršev,
- otroci žrtve nasilja,
- otroci in nasilje v družini,
- otroci s posebnimi potrebami.

2. DELO VARUHA V LETU 2003

2.1. Na področju promocije:

- **Projekt Moje pravice**

Ob iskanju možnosti, kako priti do otrok in hkrati tudi do učiteljev in staršev ter jim približati pravice na ustrezen način, smo skupaj z nevladno organizacijo Šola za mir izvedli projekt Moje pravice, ki je postal nacionalni projekt za promocijo in učenje otrokovih pravic. Kasneje so k sodelovanju pristopile še vse pomembnejše nevladne organizacije, ki so bile že doslej aktivne na področju otrokovih pravic.

Projekt je tako vsebinsko (učenje vključeno v šolski kurikulum; vključuje intelektualna znanja, socialne veščine; temelji na izkušnjah in občutenju, pomen šolske klime, priprava učiteljev), kakor tudi drugače izredno aktualen. Zasnovan je tako, da učenje pravic lahko postane del permanentnega učno-vzgojnega procesa in prispeva k oblikovanju pozitivne klime na šoli.

S projektom smo želeli podpreti učitelje in učence pri njihovih aktivnostih v smeri spoznavanja in sprejemanja otrokovih pravic. V okviru projekta je pripravljen slikovni in metodični material za delo v razredu. Za otroke so pripravljene tako imenovane »kreditne kartice« otrokovih pravic, za katere so sami narisali ilustracije. Učitelji gradivo uporabljajo kot didaktični material, saj sta v mapi dva kompleta razglednic z ilustriranimi in starostni stopnji primerno zapisanimi otrokovimi pravicami in kratkimi metodičnimi napotki za konkretne aktivnosti pri pouku. Mapa vsebuje tudi CD-ROM z dodatnim metodičnim in slikovnim materialom.

Ker bo Slovenija v letu 2005 predsedovala Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), se varuh dogovarja z Ministrstvom za zunanje zadeve, da bi omenjeni projekt ponudili tudi drugim državam, članicam OVSE, kot idejo za pripravo gradiva za učenje o otrokovih pravicah, ki je lahko namenjeno otrokom in mladim, učiteljem in staršem.

- **Bilten, TV oglasi**

Za zagotovitev informacij širši javnosti smo oblikovali novo publikacijo – brezplačni bilten, katerega glavni cilj je izobraziti ljudi o njihovih pravicah, pokazati poti za iskanje pomoči in popravljanje krivic ter možne aktivnosti za zmanjšanje kršitev. V vsaki številki biltena je dobršen del prostora namenjen otrokovim pravicam. Z njim smo želeli doseči informacijsko revne segmente družbe in je na voljo v upravnih enotah, centrih za socialno delo, bolnišnicah, zdravstvenih ambulantah, knjižnicah, zavodih za zaposlovanje, študentskih in dijaških domovih, domovih za ostarele, nevladnih organizacijah, zaporih, policijskih postajah in šolah.

V okviru oglaševalske kampanje z naslovom: Otrokove pravice niso k'r neki, otrokove pravice so zakon! smo pripravili tri različne TV oglase, s katerimi opozarjamo javnost na pravice otrok.

- **Neposredno sodelovanje z učenci in dijaki v šolah**

Obiskali smo različne šole v celotni državi in se vključevali v njihove aktivnosti učenja o človekovih pravicah. Ponekod smo skupaj z učenci in učitelji pripravili projektni dan ali teden, namenjen učenju o človekovih pravicah. Mladim smo predstavili delo varuha človekovih pravic, seznanili smo jih z zanimivimi in značilnimi primeri kršitev njihovih pravic, z njimi smo razpravljali o poznavanju pritožbenih poti ter jim predstavili možnosti in načine pomoči ob kršitvah. Nekajkrat smo se na organiziranih oblikah izobraževanja srečali tudi z učitelji in vzgojitelji ter jim predstavili delo varuha ter najhujše primere kršenja pravic otrok, pritožbene možnosti in poti učinkovitega ukrepanja.

- **Spletne strani**

Obstoječo spletno stran varuha stalno dopolnjujemo s ciljem, da bi povečali dostopnost varuha za otroke ter zagotovili možnost neposredne, hitre in učinkovite komunikacije z otroki in najlažji način pridobivanja njihovega mnenja v zadevah, ki se nanašajo nanje.

2.2. Vsebinske naloge

Stiki otrok in staršev

Postopki odločanja o stikih otrok in staršev so še vedno prepočasni, čeprav ima čas v teh primerih zelo pomembno vlogo. Opozorili smo, da je v svetovalnih razgovorih, v katere bi moral biti vključen tudi otrok, premalo govora o novih pogojih starševstva, o vzajemnem sprejemanju lastnega deleža odgovornosti in oblikovanju bolj fleksibilnih odnosov, ki omogočajo bolj sproščene in kvalitetne stike.

Veliko pozornosti smo namenili problematiki onemogočanja stikov otroka s tistim od staršev, pri katerem otrok ne živi in opozarjali, da mora država v dobrobit otroka odpraviti ovire, ki to preprečujejo. Ob tem smo opozarjali zlasti na to, da je pravica do stikov prvenstveno pravica otroka. V interesu otroka je, da starša sodelujeta in se zavedata starševske odgovornosti, predvsem pa tega, da otrok ne sme biti žrtev njunega nerazrešenega partnerskega odnosa. Glede na to, da le hitro ukrepanje lahko prepreči manipuliranje z otrokom, smo opozarjali na nujnost hitrega in učinkovitega ukrepanja (starša še pred odločitvijo o tem, komu bo otrok zaupan, seznaniti s pravicami in koristmi otroka in njuno starševsko odgovornostjo; korist otroka mora biti poglavitno vodilo; otroku omogočiti, da izrazi svoje mnenje; po potrebi otroku omogočiti zagovornika....). V noveli zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki je pričela veljati 1.5.2004, so naši predlogi v glavnem upoštevani. Žal pa še vedno ostaja problem neustreznega ukrepanja v primerih, ko prihaja do težav pri stikih otroka s starši, ki ne živijo skupaj. V teh primerih se po naši oceni še vse prevečkrat ne upošteva, da je nosilec pravice do stikov otrok.

Preživnine

V primerih, ko se zavezanec za preživnino plačevanju spretno izmika, je skrb za preživetje otroka ali celo več otrok prepuščena tistemu od staršev, pri katerem otrok živi. Država s preživnino preko Jamstvenega in preživninskega sklada pomaga le otrokom v starosti do 18 let. V primerih neplačevanja pogosto živijo zavezanci za plačevanje preživnine nekaznovano, menjajo zaposlitve ali so celo kljub delovni zmožnosti, več let prejemniki denarnih socialnih pomoči. Naša opozorila, da država ne sme dopuščati izmikanja in sprenevedanja so bila upoštevana in v letošnjem letu je bila uveljavljena novela kazenskega zakonika, po kateri je neplačevanje preživnine kaznivo dejanje (pred tem je bilo kaznivo dejanje le izmikanje plačevanja preživnine, kar je bilo zelo težko dokazati).

Zastopanje otroka

Glede na to, da bi moral otrok v vseh postopkih, v katerih je udeležen, še zlasti pa v tistih, ko ga starši ne znajo ali ne zmorejo zastopati, imeti osebo, ki ga zastopa, smo na nujnost funkcije zastopanja otroka že večkrat opozorili. CSD v teh postopkih istočasno deluje v vlogi izvajalca strokovno varstvenih nalog na eni strani in oblastnega organa (z javnimi pooblastili) na drugi. V primerih, ko starši nočejo ali ne zmorejo zastopati koristi otroka, pa CSD nastopa še v vlogi zastopnika otroka. Ob tem smo opozorili zlasti na načelo enakosti orožja (možnost povedati svoje mnenje in enak dostop do vseh informacij).

Prav tako mora imeti otrok možnost sodelovanja z zastopnikom tudi v času, ko je izločen iz družine. Zastopnik naj mu pomaga, da razume kaj se dogaja, pomaga pri komunikaciji (da ob tem lahko svobodno izrazi svoje mnenje in hotenje), spodbuja odrasle, da sprejmejo otrokov pogled in kjer je možno, naj pomaga tudi pri izbiri možnih rešitev.

Pravice otrok žrtev nasilja (medvrstniško nasilje, nasilje odraslih nad otroki v šolah in izven nje)

Zaradi povečanega števila pritožb otrok in njihovih staršev o nasilju med vrstniki, smo začeli z aktivnostmi za njegovo učinkovitejše preprečevanje in pravilno ukrepanje ob tem pojavu. Podprli smo prizadevanja Ministrstva za šolstvo, znanost in šport in njihove smernice za analizo, preprečevanje, obravnavo in obvladovanje tega pojava v šolskem prostoru. Nekaj pritožb smo obravnavali tudi zaradi neprimerne in žaljivega odnosa učiteljev in drugih zaposlenih v šolah. Konkretno aktivnosti na tem področju pa načrtujemo za to šolsko leto. Učinkovito zaščito pravic otrok, žrtev kaznivih dejanj, bi po našem mnenju zagotovili z uvajanjem sistema, v katerem zaupna odrasla oseba vseskozi spremlja otroka. Zaupne odrasle osebe morajo imeti ustrezne kvalifikacije (psihologi, specialni pedagogi), dodatna posebna znanja in potrebne delovne izkušnje, da bi lahko v polni meri skrbele za potrebe žrtev in jim zagotavljale njihove pravice. Med drugim to pomeni tudi s strani države zagotovljena sredstva za permanentno izobraževanje spremljevalcev, sistem nadzora nad kakovostjo dela in supervizijo. Zasebnost in identiteta mladoletnih žrtev morata biti zaščiteni.

V nobenem primeru javnosti ne bi smeli biti posredovani podatki, na podlagi katerih bi bilo mogoče prepoznati otroka ali njegovo družino. Socialne službe, zdravniki (predvsem pa pediatri, družinski zdravniki, specialisti šolske medicine) in nosilci vzgojno-izobraževalnih procesov morajo ob sumu na zanemarjanje, zlorabo oziroma nasilje obvestiti pristojne organe. To morajo storiti tudi nevladne organizacije, če imajo o tem podatke (ne glede na zaupnost postopka) in o tem obvestiti tudi svoje uporabnike.

Zgoraj navedene predloge in priporočila smo v obliki posebnega poročila posredovali Vladi in Državnemu zboru Republike Slovenije.

Pravice otrok ob nasilju v družini

V tem letu smo si prizadevali za celovito obravnavo in reševanje problema nasilja v družini. Problem nasilja v družini smo skušali obravnavati iz zornega kota otrokovih pravic. Na ta način je otrok, ki smo ga postavili v središče, nosilec pravic in zagotoviti mu je treba uresničevanje vseh pravic, torej tudi varstvo pred nasiljem in zlorabami v družinskem krogu.

Varuh je v zvezi s tem konec leta 2003 dal pobudo za pripravo posebnega zakona, ki bo celovito uredil obravnavo nasilja v družini in omogočil:

- odstranitev nasilneža iz družine ob ustreznem sodnem varstvu (policija)
- hiter in učinkovit pregon nasilneža (državno tožilstvo)
- opredelitev specializirane skupine/oddelka na okrožnih sodiščih za družinsko problematiko (zavzel se je za specializacijo in ne za reformo v obliki ustanovitve družinskih sodišč)
- ustrezno penalno in postpenalno obravnavo nasilnežev (pravosodje, centri za socialno delo)
- potrebno psihosocialno obravnavo nasilneža in žrtev (centri za socialno delo, nevladne organizacije)
- prijavno dolžnost (zdravniki, učitelji, vzgojitelji, zdravstvena nega)
- koordinacijo in sistem dela in obveščanja med posameznimi resorji.

O navedenih vprašanjih smo novembra 2003 organizirali strokovni posvet, ki se ga je udeležilo 120 strokovnjakov: predstavnikov in izvajalcev iz različnih služb (s centrov za socialno delo, policije, sodišč in tožilstva, ministrstev, nevladnih organizacij, predstavnikov medijev in poslanci parlamenta). V razpravi so sodelovali mladostniki z ene od gimnazij, svoje izkušnje z ukrepanjem pristojnih služb je predstavila tudi žrtev nasilja v družini.

Vsebino razprav je varuh objavil v posebnem poročilu, ki pomeni tudi eno od strokovnih podlag za pripravo novega zakona. Njegovo uveljavitev pričakujemo v letu 2005, saj je osnutek zakona v okviru pristojnega ministrstva že pripravljen.

Pravice otrok s posebnimi potrebami

Revščina, socialna izključenost in stigmatizacija zaradi drugačnosti so še vedno pogosti razlogi za pritožbe staršev. Obravnavali smo pritožbe o kršenju pravic do socialnih oziroma družinskih prejemkov, ki so določeni v zakonu. Starši otrok s posebnimi potrebami navajajo, da morajo drugačnost svojih otrok vedno znova izpostavljati in jo dokazovati, pri čemer se ne morejo sprijazniti z dolgotrajnostjo postopkov in s pomilovalnim, včasih žaljivim odnosom posameznih uradnikov. Pri pritožbah je šlo predvsem za (pre)dolge roke reševanja na drugostopenjskih organih, ki praviloma trajajo od 6 do 10 mesecev, včasih tudi dlje. Nekateri so opozarjali na neenakopraven položaj pri zagotavljanju varstva težko duševno ali telesno prizadetih otrok oziroma pri odločanju o pravicah staršev do delnega plačila za izgubljeni dohodek, kar je bilo z uveljavitvijo sprememb Zakona o socialnem varstvu odpravljeno.

Nerazrešen je problem obravnavanja mladostnikov v vzgojnih zavodih, ki imajo poleg motenj vedenja in osebnosti izražene psihiatrične motnje, ter tistih, ki so redni uživalci prepovedanih drog oziroma so v programu odvajanja. Pri izobraževanju in usposabljanju namreč večinoma potrebujejo multidisciplinarno obravnavo, pogosto tudi zahtevnejšo zdravstveno oskrbo, ki pa jim mnogokrat ni zagotovljena, na kar smo opozarjali pristojna ministrstva. Prav tako smo opozarjali tudi na nekatera še odprta vprašanja izobraževanja in socialnega položaja otrok romske skupnosti.

2.3. Prioritetne prihodnje naloge

Naša sedanja in prihodnja prizadevanja lahko strnemo v naslednje prioritete naloge:

- opozarjanje na problematiko in širjenja dobre prakse (letno poročilo, opisovanje primerov, tiskovne konference, bilten, ipd.),
- neposredna komunikacija z otroki in mladimi (obiski vzgojno-izobraževalnih zavodov, komunikacija preko spletne strani),
- seznanjanje s KOP in spodbujanje aktivnega učenja o otrokovih pravicah,
- sodelovanje pri oblikovanju Nacionalnega razvojnega programa za izboljšanje položaja otrok v Republiki Sloveniji za obdobje 2003 do 2013,
- sodelovanje v Svetu za otroka (strokovno posvetovalni organ), ki deluje pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve,

- sodelovanje z nevladnimi organizacijami,
- izvajanje aktivnosti za organizacijo zastopanja otrok,
- izvedba kampanje za boj proti medvrstniškemu nasilju v šolah in proti telesnemu kaznovanju otrok.

3. SPREMEMBE NA PODLAGI PREDLOGOV IN ZAHTEV VARUHA

V tem letu ugotavljamo nekaj pozitivnih sprememb predpisov tudi zaradi predlogov in zahtev varuha. Tako smo s priporočili, mnenji, predlogi in pripombami sodelovali zlasti pri pripravi naslednjih predpisov:

- zakon o varnosti cestnega prometa (uveljavitev parkirne karte za invalidne otroke),
- zakon o policiji (uveljavitev policijskega pooblastila za začasno odstranitev nasilneža iz družine),
- osnutek zakona o nasilju v družini,
- zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (prenos pristojnosti odločanja o otrokovih stikih s starši s centrov za socialno delo na sodišča),
- nekateri podzakonski akti, ki jih izdajo ministri (na primer pravilnik o šolskem redu v srednjih šolah).

4. DELO Z OTROKI V STAROSTI OD 0 DO 5 LET

Na tem področju nimamo veliko neposrednih izkušenj, saj smo za to starostno obdobje le nekaj pobud. Vsebina posamičnih pobud je kazala na problem odnosa vzgojnega osebja do otroka v vrtcu, na nespoštovanje želje staršev pri izbiri vrtca ter na določitev višine finančnega prispevka staršev za vključitev otroka v vrtec. Vsekakor pa v to področje spada tudi problematika stikov otroka z obema staršema po razvezi zakonske zveze.

5. IZBOLJŠANJE SODNIH POSTOPKOV ZA MLADOLETNE

V tem letu je bil spremenjen zakon, ki prenaša pristojnost odločanja o stikih otroka s starši na sodišča, s čemer bo zagotovljena aktivnejša vloga otrok v postopku, obenem pa bo zagotovljena tudi ustrežnejša njihova strokovna obravnava. Centri za socialno delo ne bodo več odločali o stikih, ampak imajo v postopku pred sodiščem vlogo izvedenskega organa. V kazenskem postopku si varuh prizadeva, da bi zastopniki otrok imeli specializirana znanja, o čemer še potekajo dogovori z Odvetniško zbornico Slovenije.

6. SODELOVANJE Z DRUGIMI INSTITUCIJAMI NA PODROČJU OTROKOVIH PRAVIC

Varuh je v preteklem letu sodeloval s pristojnimi institucijami v Albaniji, Bosni in Hercegovini ter v Srbiji in Črni gori, ki jim je v okviru svojega siceršnjega dela predstavil tudi izkušnje in metode dela na področju otrokovih pravic.